

УДК: 811.111'42

РЕАКЦІЇ-НЕПРИЙНЯТТЯ НА АДРЕСАНТНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ З ДОМІНУЮЧОЮ СПОНУКАЛЬНОЮ ІНТЕНЦІЄЮ

Ємельянова О.В., канд. філол. наук (Суми)

Стаття присвячена аналізу мовленнєвого вираження статусу адресата-закоханого/закоханої залежно від типу опозитивного реагування на спонукальні ініціюючі висловлювання. Виокремлення ввічливих та неввічливих відмов віддзеркалює факт наявності кооперативного чи конфліктного типу мовленнєвої взаємодії між закоханими, що знаходить своє відбиття у характері мовленнєвого вираження статусу адресата-закоханого/закоханої: рівності, зверхності, підлеглості.

*Емельянова Е.В. РЕАКЦИИ-НЕПРИНЯТИЯ НА АДРЕСАНТНЫЕ
ВЫСКАЗЫВАНИЯ С ДОМИНИРУЮЩЕЙ ПОБУДИТЕЛЬНОЙ
ИНТЕНЦИЕЙ.*

Статья посвящена анализу речевого выражения статуса адресата-влюбленного/влюбленной в зависимости от типа оппозитивного реагирования на побудительные иницирующие высказывания. Выделение вежливых и невежливых отказов отражает факт наличия кооперативного или конфликтного типа речевого взаимодействия между влюбленными, что проявляется в характере речевого выражения статуса адресата-влюбленного/влюбленной: паритета, доминирования, подчиненности.

*Yelena Yemelyanova. OPPOSITIVE RESPONSES TO THE ADDRESSEE'S
IMPERATIVE INITIATIVE UTTERANCES.*

The article deals with the study of speech realization of addressee-lover's status in accordance with the type of opposite response to the imperative initiative utterances. The distinguishing of polite and impolite refusals reflects the

type of interaction between lovers (cooperation, conflict) which is reflected in speech realization of addressee's status: parity, dominance, subordination.

В руслі сьогодення дослідження проблем комунікації та дискурсивної поведінки її учасників є вельми перспективними напрямками наукових пошуків. Парадигми сучасного мовознавства зосереджені на вивченні варіативності змісту одиниць мовлення як віддзеркаленні часо-просторових зв'язків та соціальних взаємин інтерактантів [1; 2], що і визначає актуальність даної роботи.

Метою даного дослідження є аналіз реакції-неприйняття з точки зору мовленнєвого вираження статусу адресата-закоханого/закоханої в сучасному англomовному художньому дискурсі. Об'єктом дослідження виступають реакції-неприйняття, які функціонують у площині спонукальності в діалогічних єдностях сучасного англomовного художнього дискурсу як опозитивне реагування на зміст ініціюючого висловлювання. Предметом аналізу є прагматичні характеристики таких реакцій.

Мовленнєве вираження статусу адресата-закоханого/закоханої в художньому дискурсі, що розуміється нами як віддзеркалення комунікативних прав та обов'язків адресата, обумовлених рядом факторів, серед яких найбільш вагомими є його рольовий модус, комунікативна позиція, тип реалізованого комунікатором мовленнєвого акту, конвенції, що регулюють процес інтеракції, може характеризуватися рівністю ($A_2=A_1$), зверхністю ($A_2>A_1$) чи підлеглистю ($A_2<A_1$, де A_2 – мовленнєве вираження статусу адресата, A_1 – мовленнєве вираження статусу адресанта).

В основі спонукального ініціюючого висловлювання, або висловлювання з домінуючою спонукальною інтенцією, лежить волевиявлення мовця, “зорієнтоване на зміну дійсності, на перетворення ірреального в реальне в презентно-футуральній перспективі” [3, с. 64].

Передбачається, що спонукальна стратегія об'єктивує спонукання адресата до певних, переважно невербальних дій.

Неприйняття у відповідь на спонукальні ініціюючі висловлювання представлені відмовами. Негативна реакція на директивний стимул, яким позначається запит дії або пропонування, експлікує невиконання запиту чи неприйняття стимулу, що, в свою чергу, суперечить принципу ввічливості, який передбачає уникати незгоди.

Ввічлива відмова формулюється як неможливість здійснити певну дію. При цьому бажаним є зазначення причин, що стоять на заваді здійснення дії. Без цього лише констатація неможливості може кваліфікуватися адресантом як порушення одного з двох основних правил спілкування, сформульованих Г.Грайсом: кількості (недостатність інформації) чи якості (нещирість) [4, с. 222]. Зазначення неможливості виконання дії – уживання деонтичної модальності, та причини фактично виступають засобами пом'якшення відмови, що являє собою потенційну загрозу для “обличчя” співрозмовника. Завдяки цьому відмова сприймається як ввічлива:

Закоханий пропонує дівчині приїхати до нього.

“How about taking the train for Philadelphia?”

“I can't. I'm on stand by. Have to hang around...” (R. Carroll).

Незважаючи на адресатну реакцію-неприйняття, дана інтеракція належить до кооперативного типу спілкування, оскільки адресат докладає максимум зусиль для солідаризації стосунків з адресантом. Співвідношення статусів комунікантів-закоханих визначаємо як симетричне.

Іншим видом засобів пом'якшення відмови, а, відповідно, мінімізації загрози для самоповаги співрозмовника, є вербальне висловлювання жалю стосовно відмови:

Чоловік пропонує коханій дівчині поїхати з ним.

“Rainelle, please come with me.” Curtis’s voice was low and his mouth felt dry as cotton.

She kissed him. “Unfortunately, I can’t” (R. Brown).

Статуси адресата та адресанта рівні. Модальне слово *unfortunately*, ужите адресатом-закоханою, мінімізує негативні наслідки відмови.

Етикетні стереотипні фрази типу *I don’t think so* і т.п., які виступають складовою респонсивного висловлювання адресата на адресантне висловлювання з домінуючою спонукальною інтенцією, зазвичай експлікують констатацію неможливості здійснення дії та можуть бути підкріплені апеляцією до фізичного стану адресата, що представляє чудовий привід для відмови. В цьому випадку суб’єктивне небажання адресата виконати певну дію може бути приховане за зазначенням об’єктивної неможливості її виконання у зв’язку з фізичним станом адресата:

Чоловік пропонує коханій дівчині поїхати з ним до села.

“...Well, do you wish to come with me to Kyritha?”

She flushed slightly. “I... don’t think so. I have a slight headache, and being cooped up in a stuffy car won’t really improve it” (S. Craven).

Дана інтеракція характеризується паритетом статусу адресата та адресанта. Вживаючи ввічливу форму відмови, дівчина намагається максимально пом’якшити можливі негативні наслідки незгоди.

Неввічлива відмова, як правило, має категоричний (досить часто грубий) характер та варіюється від простого *no* до відмови з різним ступенем емоційності.

Хлопець запрошує кохану дівчину на вечірку:

Patrick: “C’mon, go with me.”

Kat: “No.”

Patrick: “No? Why not?”

Kat: “No, I won’t go with you” (K.L. McCullah, K. Smith).

У даному випадку неприйняття стимулу ініціюючого висловлювання з домінуючою спонукальною інтенцією втілено в аллокуторі *no*, уживаючи який адресат-закохана відставляє пропозицію стимулу. Співрозмовник вимушений перепитувати, тим самим занижуючи свій статус. Респонсивне висловлювання дівчини віддзеркалює ігнорування квеситиву адресанта та експлікує остаточне неприйняття пропозиції директивного стимулу. Порушуючи конвенції спілкування, адресат-закохана завищує свій статус, спрямовуючи перебіг інтеракції у конфліктне русло.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що стимул, змістом якого є дія, може мати як акціональний, так і інформативний характер. Відповідно може оформлюватися і відмова. Акціональна відмова передбачає контрспонукання, як, наприклад, пропонуванню протистоїть відмова заборонаю:

Чоловік не в силах назавжди попроситися з коханою та сподівається, що можливо вона змінить своє рішення та поїде з ним.

Robert: "Let's not say any more now."

Francesca: "No. Don't do this!" (R. LaGravenese).

Співвідношення мовленнєвого вираження статусів комунікантів-закоханих характеризуються нерівністю ($A_2 > A_1$, де A_2 – мовленнєве вираження статусу адресата, A_1 – мовленнєве вираження статусу адресанта), оскільки респонсивне висловлювання адресата представлене ін'юнктивом ("*Don't do this!*"), в той час як адресантне ініціююче висловлювання – реквестивом ("*Let's not say any more now*"). Як зазначає А.І. Дородних, прагматичне правило передбачає, що наказ чи розпорядження віддаються лише в тому випадку, коли мовець займає положення, що дозволяє йому очікувати від співрозмовника виконання наказу чи розпорядження [5, с. 129-130].

Як свідчить ілюстративний матеріал, найтипівіші конфігурації реакцій-неприйнять з боку адресата-закоханого/закоханої на ініціюючі

висловлювання з домінуючою спонукальною інтенцією представлені таким чином:

наказ :: прохання :: заборона

Чоловік вимагає, щоб його кохана їхала додому.

“Go home,” he said, his voice now caressing. Still holding her arm, he kissed her lips. She shivered.

“Let me stay.”

“No” (K.Koen).

Співвідношення статусів інтерактантів-закоханих характеризується нерівністю. Безперечне домінування статусу чоловіка-закоханого представлене уживанням: (1) категоричного спонукання з дієсловом наказового способу (“Go home.”); (2) аллокутора *no*, яким відстається пропозиція стимулу. Оскільки в процесі інтеракції комунікативні ролі співрозмовників інверсуються, схематична представленість співвідношення статусів закоханих має наступний вигляд: $A_2 < A_1$, де A_2 – мовленнєве вираження статусу адресата-закоханої та $A_2 > A_1$, де A_2 – мовленнєве вираження статусу адресата-закоханого.

Заборона :: наказ:

Чоловік досить своєрідно намагається висловити свої почуття до коханої дівчини.

Round and round they went, getting faster and faster until at last he pinned her by the door. “Lisa! Don’t keep running away from me!”

“Do let me go!...” (E.Walker).

Даний тип інтеракції характеризується високим ступенем емоційності та має суттєву конфліктну потенцію. Ініціююче та респонсивне висловлювання представлені ін’юнктивами, що віддзеркалюють наявність комунікативного суперництва між співрозмовниками, для якого характерним є прагнення кожного із інтерактантів до вербального домінування.

Пропонування :: контрпропонування

Закохані вирішують, де краще відпочити.

“It is hot here,” she said. “I wish we could find some shade.”

“Why don’t we go back to the sea shore?”

“No, too many people. Let’s walk further inland” (K. Alexander).

Паритет статусу адресата та адресанта є характерною рисою кооперативного типу мовленнєвої взаємодії. Закохані (як адресант, так і адресат), уживаючи спонукальні висловлювання, дотримуються принципу ввічливості, намагаючись мінімізувати загрозу для “обличчя” іншого.

Наказ :: інвективний наказ:

Чоловік ставить кохану перед вибором стосовно майбутнього.

“Let me know if you change your mind,” he called.

“Go to hell!” yelled Lisa (E. Walker).

Уживання інвективного наказу адресатом-жінкою експлікує зверхність її статусу, що, в свою чергу, віддзеркалює неприйняття факту претензії адресата-чоловіка на статус домінуючого у даній інтеракції.

Прохання :: заборона :: інвективна заборона

Чоловік відверто висловлює небажання підтримувати зв’язок зі своєю колишньою коханкою.

“Jay? Jay, talk to me! You are coming to see me, aren’t you?”

“No. Don’t telephone again, I shall have number changed. If you write, the letters will be given to my secretary. I am interested only in Drew, and I want you to understand that.”

“Don’t be so bloody pompous!” (E. Walker).

Дана інтеракція представляє собою конфліктний тип мовленнєвої взаємодії, в процесі якої відбувається зміна співвідношення статусів співрозмовників. На початку інтеракції статус адресата-чоловіка безперечно є вищим, що віддзеркалюється в уживанні: (1) категоричного спонування з дієсловом у наказовому способі у заперечній формі (“*Don’t telephone again*”); (2) непрямого спонування, представленого розповідним реченням, в якому

значення спонукальності обумовлене лексичним значенням предиката з семою “бажаності”, представленого аналітичною конструкцією *I want you to...*. У результаті зміни комунікативних ролей адресант-жінка вже виступає в якості адресата. Її респонсивне висловлювання характеризується підвищеною емоційністю та представляє собою інвективну заборону, вживаючи яку, закохана кидає виклик домінуванню статусу співрозмовника.

Пропонування :: прохання:

Дівчина хвилюється за здоров'я коханого.

“Let us go home. So that you can rest – “

“Dance tonight. Enjoy yourself. You can help me by being happy. Trust me in that, Barbara” (K. Koen).

Співвідношення статусів адресата та адресанта-закоханих визначаємо як симетричне, що пояснюється духовною та емоційною близькістю співрозмовників, які щиро піклуються один про одного.

Як свідчить ілюстративний матеріал, акціональна відмова має на меті не допустити реалізації стимулу. Такий спосіб опозитивного реагування з боку адресата є реакцією на інтенційний стан продуцента запиту дії і в той же час експлікує високий ступінь небажання продуцента відмови здійснити дію, що каузується.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що в процесі інтеракції між закоханими за умов уживання ініціюючих висловлювань з спонукальною інтенцією, набувають широкого вжитку інформативні відмови, під час яких відбувається перефокусування уваги продуцента відмови на прогнозований результат запиту дії. Як наслідок: респонсивне об'єктування причин неприйняття адресатного ініціюючого висловлювання. В цьому аспекті найтипівішими конфігураціями виявилися:

прохання :: контрпояснення:

Хлопець намагається налагодити стосунки з коханою дівчиною.

“... I want to talk to you.”

“There’s nothing you can say means anything now” (E. Waugh).

Безапеляційне неприйняття пропозиції стимульної репліки адресатом-жінкою експлікує її вищий статус та може бути визначено як “комунікативний саботаж” [6, с. 226], так як має на меті припинити процес мовленнєвої взаємодії.

Пропонування :: контраргументування:

Жінка будує плани на майбутнє.

“Actually I wanted to talk about a holiday. I thought we might go to Italy again. Very discreetly, of course.”

Jay sighed. “You know we can’t. If people begin to think we’re still absolutely serious about each other, then someone will blow the whistle. We’ll be all over the papers” (E. Walker).

Дана інтеракція належить до кооперативного типу мовленнєвого спілкування. Мовлення адресанта-жінки характеризується некатегоричністю, що віддзеркалюється в уживанні: експліцитного лексико-граматичного хеджу (умовного способу: “*I thought we might...*”) [7, с. 69]. Респонсивне висловлювання адресата-чоловіка оформлене в узгодженій з попереднім адресантним висловлюванням тональності. Адресат звертається до так званого “*appealing you know*” [8, с. 9-10], що в межах даного контексту набуває прагматичних властивостей хеджу та реалізує функцію пошуку емоційної та комунікативної підтримки. Співвідношення статусів адресата та адресанта визначаємо як симетричне. Співрозмовники-закохані прагнуть до взаєморозуміння та висловлюють максимум взаємоповаги до почуттів один одного.

Пропонування :: контрпояснення:

Чоловік пропонує коханій жінці їхати разом з ним до Нью-Йорка.

I spoke again. “It is all you need, Susan. Give it a chance. Come back to New York with me, and we’ll work out a plan.”

“Wouldn't it mean trouble for you? I don't want to involve you in anything. I mean, being married, and tied up. That sort of things never works out”
(N. Monsarrat).

Дана інтеракція характеризується паритетом статусу адресата та адресанта-закоханих.

Реакції-неприйняття як тип реагування з боку адресата на висловлювання з домінуючою спонукальною інтенцією визначають характер мовленнєвої взаємодії між закоханими: кооперативний чи конфліктний. Прагнення адресата-закоханого/закоханої мінімізувати загрозу для “обличчя” співрозмовника віддзеркалюється у ввічливому характері опозитивного реагування, що свідчить про паритет статусів співрозмовників-закоханих. Спрямування адресатом-закоханим/закоханою особистісного реагування в бік конфліктної взаємодії експлікується шляхом невічливих категоричних відмов, відмов заборною, інвективних заборон, які засвідчують факт конкурування статусів закоханих у боротьбі за підвищення власного статусу за зниження статусу суперника.

Перспективним є дослідження реакції-неприйняття у площині теорії акомодатії в процесі вивчення мовленнєвого вираження статусу адресата з урахуванням вікових характеристик співрозмовників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Осовська І.М.* Висловлення-відмова: структурно-семантичний та комунікативно-прагматичний аспекти (на матеріалі сучасної німецької мови): Автореф. дис. ... канд. наук: 10.02.04. / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
2. *Одарчук Н.А.* Семантика та прагматика висловлень відмови в англomовному художньому дискурсі: Автореф. дис. ... канд. наук: 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. – Київ, 2004. – 20 с.
3. *Куликова В.Г.* Екстралінгвістична обумовленість спонукання і семантико-прагматичне уявлення спонукальних висловлювань (на

- матеріалі французької мови) // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київ. держ. лінгв. ун-ту. Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. – 2000. – Вип. 2. – С. 59-65.
4. *Грайс Г.П.* Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс. – 1985. – Вип. 16. – С. 217-237.
  5. *Дородных А.И.* Варьирование глагольных форм в современном английском языке. – Харьков: Высшая школа. 1988. – 176 с.
  6. *Николаева Т.М.* О принципе “некооперации” и/или о категориях социолингвистического воздействия // Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста. – М.: Наука. – 1990. – С. 225-235.
  7. *Ярхо А.В.* Неуверенность как языковой и социопрагматический феномен в современном англоязычном диалогическом дискурсе: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Харьков, 2004. – 257 с.
  8. *Holmes J.* Functions of “you know” in women’s and men’s speech // *Language in Society.* – 1986. – V.15, № 1. – P. 1-21.

Ємельянова, О.В. Реакції-неприйняття на адресантні висловлювання з домінуючою спонукальною інтенцією [Текст] / О.В.Ємельянова // Філологічні науки: зб. наукових праць. - Суми: ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2008. - С. 255-261.